

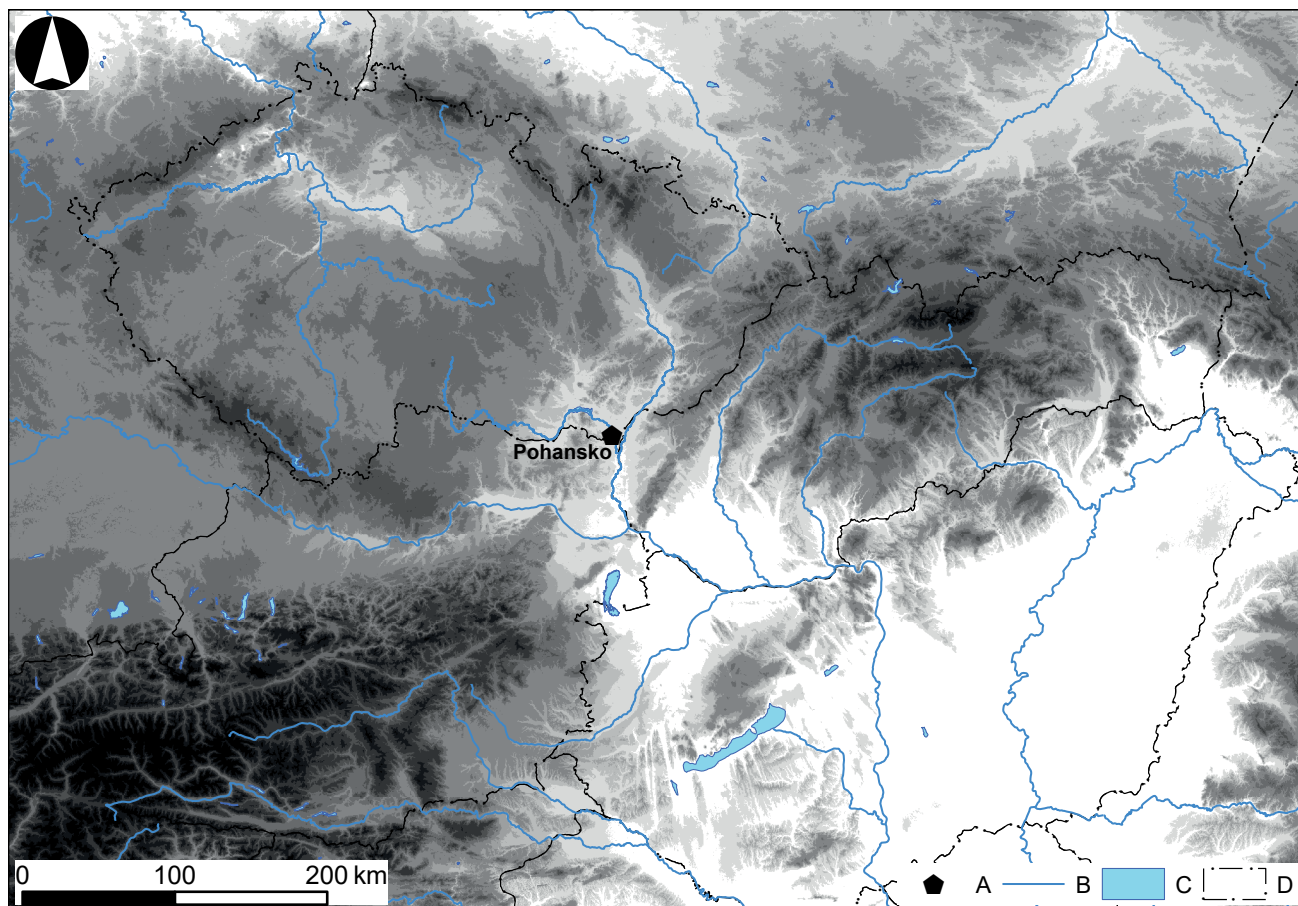
2. SEVEROVÝCHODNÍ PŘEDHRADÍ V KONTEXTU SYSTEMATICKÝCH ARCHEOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ POHANSKA U BŘECLAVI

Systematické archeologické výzkumy na Pohansku u Břeclavi (obr. 1) zahájil v roce 1959 F. Kalousek poté, co byly o rok dříve na třech místech lokality objeveny kamenné a maltové destrukce. Pouze na největší z nich se podařilo prozkoumat pozůstatky křesťanského chrámu s přilehlým pohřebištěm. První kostel i jeho hřbitov se nacházely v poloze, která byla později nazvaná Velmožský dvorec¹ (Dostál 1975; Kalousek 1971). Na zbylých dvou místech se podařilo odkrýt nároží povrchové velkomoravské stavby v případě Lesní školky a maltovou vrstvu v poloze Žárové pohřebiště. Další kamenný kostel se v počátcích archeologických výzkumů Pohanska identifikovat nepodařilo. Nicméně pátrání po něm se F. Kalousek nezdal a realizoval řadu dalších sondáží v místech, kde předpokládal jeho existenci. Úspěchu se však nedočkal. V hledání druhého kostela pokračoval i jeho následovník Bořivoj Dostál, mj. v poloze Lesní hrúd. Avšak ani při něm štěstí nestálo. Až terénní technik P. Čáp na podzim roku 2006 prosoumával pedologickým vrtákem západní části polohy nazývané Severovýchodní předhradí, kterou archeologové desetiletí měli zcela bez zájmu. Zde narazil na kamennou destrukci promísenou maltou (Čáp – Dresler – et al. 2011; Macháček et al. 2014) – pozůstatek raně středověké církevní stavby. Výzkum dlouho hledaného kostela, pohřebiště a sídliště byl na Severovýchodním předhradí zahájen o rok později. První odkryvy v této části rozlehlé velkomoravské aglomerace však proběhly již mnohem dříve – krátce po započítí systematických výzkumů na Pohansku.

Velkomoravské Pohansko dělíme na tři základní areály: centrální opevněná část (hrad), Jihozápadní a Severovýchodní předhradí. Celková plocha všech areálů činí dohromady 57 ha, přičemž Severovýchodní předhradí je z nich nejmenší – jen 2,5 ha (obr. 2). Jedná se o vyvýšený prostor, který je nejsevernější částí zbytků terciérní terasy, poznamenané erozní činností řeky Dyje, jež ji vymodelovala do půlměsícovitého tvaru. Eroze této vyvýšeniny, která prochází skoro celým Pohanskem, byla ukončena až v pozdním novověku, podle historických mapových děl možná až v polovině

19. stol. Nepravidelný útvar Severovýchodního předhradí je relativně nejvýrazněji převýšen nad nivelizovaný terén údolní nivy, uprostřed které je Pohansko lokalizováno. Vlastní plocha předhradí však nebyla jinak výrazně narušena lesní nebo hospodářskou činností a od první pozemkové evidence z počátku 19. stol. se vždy jednalo o pozemky určené k senoseči. V současné době evidujeme pouze ojedinělá narušení plochy, k nimž došlo před zahájením archeologické činnosti v těchto místech: výstavbu seníků na severní vyvýšenině (19. stol.), výstavbu okrasné aleje (1. pol. 19. stol.), honební či hospodářské ploty (19. stol.), betonové sokly tylových vojenských staveb (léto 1938?). Skutečnost, že zájmový prostor nebyl zasažen orbou, činí ze Severovýchodního předhradí jedno z nejlépe dochovaných míst celého Pohanska.

Severovýchodní předhradí se začalo odkrývat v roce 1960, a to záchranným výzkumem v místech, kde měla být postavena a doposud stojí základna Masarykovy univerzity a k ní příslušející studna (obr. 2). Pod vedením R. M. Perničky byla tehdy na ploše 600 m² objevena skupina jedenácti kostrových hrobů (H 1 – H 11) a stejný počet objektů (Dostál 1970a, 1970b). Další výzkum na ploše 350 m², opět záchranný, byl realizován až v roce 1968 pod vedením B. Dostála na východní hraně předhradí, která byla narušena těžkou mechanizací při výstavbě mostu. Zde se podařilo zachytit palisádový žlábek respektující hranu, osm kostrových hrobů (H 12 – H 18) a čtyři zahloubené objekty (Dostál 1970a). První systematický výzkum zahájil až v roce 1970 F. Kalousek, a to v nejvyšší severní partii vyvýšeniny severovýchodního předhradí, zřejmě kvůli pátrání po dalším kostele. Ani zde však nebyla jeho snaha korunována úspěchem. Místo velkomoravského kostela našel pozůstatky po lichtenštejnském velkokapacitním seníku/krmelci. Odkryv sídlištních objektů (obj. 15 – obj. 68) a hrobů (H 19 – H 35) však i zde doložil velkomoravské osídlení (Dostál 1978). V roce 1973 provedl Z. Měřínský menší sondáž v jižní části předhradí. Bohužel z této akce se nedochovala žádná dokumentace ani zaměření sondy. Výzkum z roku 1975,

Obr. 1. Břeclav – Pohansko. Mapa s lokalizací hradiska na podkladu digitálního výškopisu střední Evropy. Legenda: A – Pohansko u Břeclavi, B – vodní toky, C – vodní plochy, D – státní hranice.

Fig. 1. Břeclav – Pohansko. Map with location of the stronghold on the background of digital elevation map of Central Europe. Key: A – Pohansko near Břeclav, B – watercourses, C – water areas, D – state border.

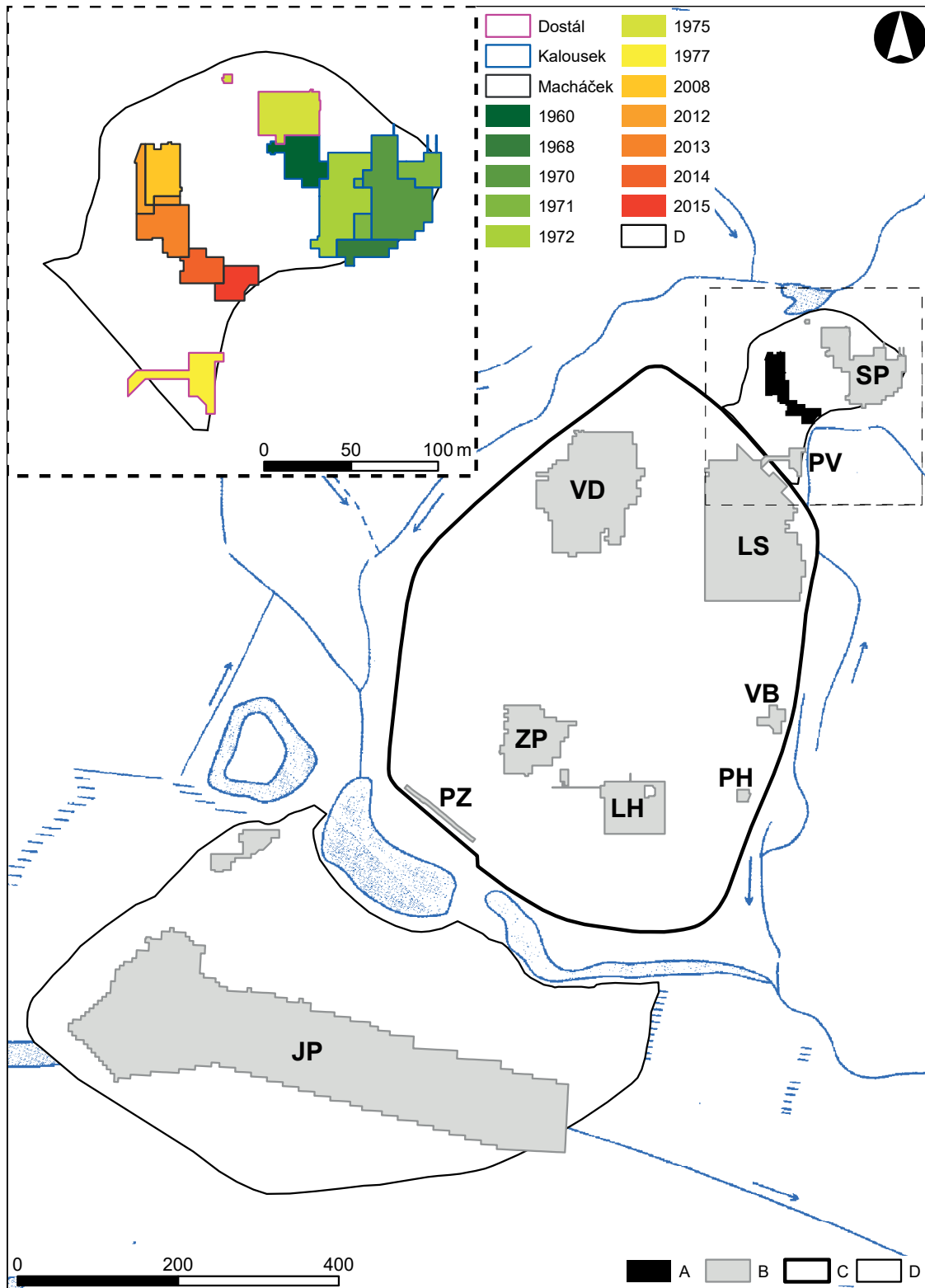
situovaný do prostoru před vědeckovýzkumnou základnou měl opět záchranný charakter. Na prozkoumané ploše měla být vybudována přístavba, k jejíž realizaci ovšem nakonec nedošlo. Objekty (obj. 69 – obj. 99) nebyly doposud publikovány, ale hroby (H 36 – H 50) byly společně s ostatními z prostoru předhradí i hradiska prezentovány ve speciální studii i s nálezy (Dostál 1982a). Poslední výzkum na ploše severovýchodního předhradí provedl v roce 1977 až B. Dostál, a to v jižní části předhradí, v prostoru navazujícím na dřívější výzkumy destrukce opevnění. Otevřená plocha propojovala prostor výzkumu v Lesní školce se Severovýchodním předhradím v místě tzv. Průkopu valem, výrazné mezeře v destrukci opevnění, o které se zřejmě B. Dostál domníval, že by mohla být pozůstatkem velkomoravské brány. Výzkumem bylo zjištěno, že proluka vznikla až v důsledku stavební aktivity Lichtenštejnů na počátku 19. století, kteří zde vedli okrasnou alej skrze celé předhradí a hradisko směrem k loveckému zámečku. Jámy po přesazených stromech aleje byly zaznamenány na Severovýchodním předhradí jak v 70. letech, tak i při nejnovějších výzkumech v druhém desetiletí 21. stol. Objevily se i v centrální části hradiska.

Na ploše severovýchodního předhradí se B. Dostálovi v roce 1977 podařilo kromě pozůstatků po aktivitách Lichtenštejnů prozkoumat i sídlištní objekty ze starohradištního i středohradištního období (Dostál – Vignatiová – Šik 1980).

Výzkum B. Dostála v roce 1977 byl zaměřen spíše na poznání významu proluky v destrukci opevnění a na plochu navazující na řezy opevněním, které byly realizovány v letech 1975 a 1976. Samotné severovýchodní předhradí zůstávalo spíše stranou jeho zájmu. Všechny ostatní výzkumy a řezy byly záchranného nebo sondážního charakteru. Pouze výzkum F. Kalouska v období 1970–1972 nabyl systematického charakteru, nepřinesl však očekávaný objev sakrální stavby. Pro vedoucího výzkumů musel být proto zklamáním, zvláště pokud byl při svých výzkumech motivován objevy početné sakrální architektury na sousedních Valech u Mikulčic. Nevíme sice zcela jistě, zda F. Kalousek opravdu hledal na Pohansku další kostely, jeho zájem o nejvyšší partie předhradí, tedy o polohy topograficky podobné místu prvního kostela v centrální části Pohanska, tomu nasvědčuje.

Bez snahy F. Kalouska najít další sakrální stavbu by výzkumy na Severovýchodním předhradí měly pouze

2. Severovýchodní předhradí v kontextu systematických archeologických výzkumů Pohanska u Břeclavi

Obr. 2. Břeclav – Pohansko. Prozkoumané plochy se zvýrazněním výzkumu pohřebiště a sídliště u druhého kostela (bez řezů destrukcí opevnění). A – plocha výzkumu 2008–2015, B – ostatní prozkoumané plochy, C – areál opevněný hradbou, D – areály předhradí. Ve výřezu detail Severovýchodního předhradí s vyznačením výzkumných sezon (výplň) a s vyznačením vedoucího výzkumu (obrys). Použité zkratky: SP – Severovýchodní předhradí, PV – Průkop valem, VD – Velmožský dvorec, LS – Lesní školka, VB – Východní brána, ZP – Žárové pohřebiště, LH – Lesní hrúd, PH – Pod hrúdem, PZ – Před zámek, JP – Jižní předhradí.

Fig. 2. Břeclav – Pohansko. Excavated areas (excluding cross-sections of fortification) with highlighted excavation of the cemetery and the settlement at the second church. Key: A – excavated area 2008–2015, B – other excavated areas, C – area fortified by wall, D – suburb areas. Insert shows detail of the North-eastern suburb with marked campaigns (fill) and head of excavation (outline). Abbreviations: SP – North-eastern Suburb, PV – Rampart Section, VD – Magnate Court, LS – Forest Nursery, VB – Eastern Gate, ZP – Cremation Graveyard, LH – Forest Dune, PH – Under the Dune, PZ – In front of the Chateau, JP – Southern Suburb.

záchranný charakter. Vzhledem k tomu, že tento prostor nebyl do dnešních dnů narušen žádnou výraznou stavební nebo zemědělskou činností a nadložní vrstva i terénní situace jsou zde intaktní, je vlastně jenom dobře, že se pozornost vytrvalých badatelů obracela na poškozené nebo likvidované plochy velkomoravského hradiska – ať již to byla plocha Lesní školky, ničená hlubokou orbou, prostor Jihozápadního předhradí, poškozený výstavbou odlehčovacího kanálu, nebo i za-

travněný prostor centrálního areálu, který byl částečně narušen mělkou orbou v polovině 50. let 20. století. Viditelně neopevněný prostor Severovýchodního předhradí zpočátku nehrál důležitou roli v plánech prvních generací badatelů na Pohansku. Jeho význam byl plně doceněn až v prvním desetiletí 21. století, kdy zde došlo k objevu druhého velkomoravského kostela a s ním souvisejícího pohřebiště.